

## BOLALARNI ESTETIK JIXATDAN TARBIYALASHDA MUSIQANING RO'LI

**Saidqulova Gavhar Odiljon qizi**

*Chirchiq davlat pedagogika univetsiteti Maktabgacha ta'lim fakulteti.*

**Annotatsiya.** *Ushbu maqolada bolalarni estetik jihatdan tarbiyalash jarayonida musiqaning ro'li va ahamiyati haqida so'z boradi.*

**Kalit so'zlar.** *Musiq, estetika, san'at, madaniyat, rivojlanish, bolalar, tarbiyalash, munosabat.*

Bugungi kunda Respublika xukumatining qator xujjatlari vatanimizning har tamomlana jahon andozalari talablari asosida rivojlanishiga qaratilmoqda. Jumladan yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda madaniyat, urf-odatlar, an'analari, milliy qadiryatlar va ota bobolarimiz tomonidan yaratilgan, butun jahonga mashhur bo'lgan ajoyib san'at namunalari keng foydalanishga katta ahamiyat berilmoqda. "Yangi O'zbekiston-maktab ostonasidan, ta'lim-tarbiya tizimidan boshlanadi" degan g'oya asosida keng ko'lamli isloxtalar amalga oshirilmoqda. 1 Musiqa va san'at maktablari o'quvchilarini axloqiy-estetik madaniyatni shakllantirishda musiqaning nihoyatda katta ahamiyat ko'rsatuvchi san'at turlaridan biridir. Musiqaning o'ziga xos xususiyatlari shundaki, u bolalar his-tuyg'ulari va ruhiy holatlarining eng nozik qirralarini, ulardagi farqlarni o'zida ifoda qiladi va shu orqali bolaning ichki olamiga chuqur ta'sir ko'rsatadi.

Estetik tarbiya keng ma'noli tushuncha bo'lib, unga tabiat, mehnat, ijtimoiy hayot, turmush va san'atga estetik munosabatni tarbiyalash kiradi. Estetik tarbiya o'z navbatida bolalarga har tomonlama tarbiya berishning bir qismi hisoblanadi. U, ayniqsa, axloqiy tarbiya bilan uzviy bog'liq. San'at va hayot go'zalligi bilan tanishtirib borish bolaning aqlini, hissini tarbiyalab qolmay, shu bilan bir qatorda uning xayol va fantaziyasini ham rivojlantiradi. Bolalarda go'zallikni idrok etishni tarbiyalash orqali ularda boshqa kishilarning kechinmalarini his eta bilish: xursandchiliklariga sherik bo'lish, qayg'usini birga baham ko'rish kabi xususiyatlar tarkib toptiriladi.

Bolalarning estetik rivojlanishi ularning kundalik hayoti bilan chambarchas bog'liq. Ilk yoshdagi bolalarni nazarda tutganda ham ularning estetik tarbiyasi to'g'risida emas, balki ularning hissiy va sensor rivojlanishi to'g'risida o'ylash kerak. Bola yaltiroq bo'yoqdan xursand bo'ladi, bir maromdagi tovush va harakatlardan huzur qiladi. Bola hayotining birinchi yilida uning sensor-hissiy qabul qiluvchanligi takomillashib boradi. Bunda kattalarning ta'siri alohida o'rinni egallaydi. Kattalarning ochiq yuz bilan so'zlashuvlari bolaga buyumlarning xususiyatlariga ijobiy munosabatda bo'lishlariga yordam beradi. Va aksincha, kattalarning ogohlantiruvchi ovozi, ularning yuzidagi xursandchilik alomati yoki xo'mrayib qarashlari, jerkib berishlari va hokozolar bolalarda shu buyumga yoki uning sifatiga salbiy munosabatni shakllantiradi.

Musiqa shunday san'at turiki, u bolalarni kechinmalari, emotsional hissiyotlari orqali birlashtiradi. Ular orasidagi aloqa vositasiga aylanadi. Bir kompozitor tomonidan yaratilgan musiqaning boshqa insonlar qalbida turli-tuman kechinmalar o'yg'otishining o'zini bir mo'jiza deb, atash mumkin. Musiqa tarbiyasi estetik tarbiyaning tarkibiy qismi hisoblanadi. Inson shaxsini shakllantiruvchi yetakchi omillardan biri - ta'lim-tarbiyadir. Estetik tarbiya esa uning tarkibiy

qismi sifatida go‘zallikning mohiyati, estetik va axloqiy hissiyotlarning birligi, san’atning xalqchilligi to‘g‘risidagi ta’limotga suyanib, bolalarning ob’ektiv dunyo haqidagi bilimni kengaytiradi va chuqurlashtiradi, ijodiy qobiliyatini va iste’dodini o‘stiradi hamda ularda yuksak ma’naviy fazilatlarining tarkib topishiga yordam beradi. Odatda, estetik tarbiyaning maqsadi bolalarda estetik his-tuyg‘u va fikrlarni rivojlantirish, go‘zallikni ko‘ra, bilish va ulardan zavqlana olishdan iborat, deb tushuniladi. Aslida bolalarning estetik tarbiyasini maqsad va vazifalari bu - bilan chegaralanib qolmaydi, o‘quvchilarni go‘zallik va xunuklikni, yuksaklik va tubanlikni, shodlik, kulfatni anglash va ko‘ra bilishga o‘rgatadi.

Musiqaning tili barchaga tushunarli va yaqindir. Musiqaning tovush tovlanishlari orqali fikr va tuyg‘ularni aks ettiradi, hayot bosqichlarida insoniyatni to‘lqinlantirib kelgan axloqiy muammolarni bayon qiladi. Bunda musiqaning falsafiy mohiyati ham namoyon bo‘ladi. Ajoyib musiqaning asarlari chuqur falsafiy mazmun bilan sug‘orilgan bo‘ladi, musiqada hayot va o‘lim, shaxs va jamiyat, ezgulik va zulm, qudrat va zaiflik kabi masalalar aks etadi. Musiqaning inson ruhiyatiga ta’sir qilishining tugallanmas imkoniyatlari haqida qadimdan musiqashunoslar, mutafakkirlar va olimlar diqqatini o‘ziga tortgan. Faylasuflar, psixologlar, pedagoglar va jamoat arboblari san’atlar ichida musiqaning insonni Shaxs sifatida shakllanishiga ta’sir qiladigan xususiyatlari haqida aniqlashga uringanlar.

Bolalarning umumiy musiqiylikiga nimalar asos bo‘ladi: musiqaning estetik tarbiya omili sifatida unga go‘zallikni qabul qilish tushunish qobiliyatlarini rivojlantirish.

Bu masalalarni hal etish uchun umumiy musiqiylikni rivojlantirish zarurdir. Musiqiy omillar 3 tamoyilga bo‘linadi:

1. Musiqaning xarakteri, kayfiyatini his etish, musiqaga emotsional munosabat bildirish ( musiqaning ifodaviyligi va tasviriyligi). Bolada musiqani tinglaganda uning xarakteriga mos kayfiyatda bo‘lishga erishish kerak.

2. Eng yorqin musiqiy obrazli asarni qo‘shiq, taqqoslash va baho berish. Bunda musiqaning ifoda vositalari, musiqiy asboblarning tembrlari, eshitish madaniyati talab etiladi. Masalan, cholg‘u asboblarning yuqori va past tembrlari (skripka – alt, kontrabas – violonchel va boshqa cholg‘u asboblari)

3. Musiqaning ijodkorlik munosabatini bildirish. Har bir bola biror musiqiy asarni eshitib o‘zicha badiiy tasavvur qiladi va qo‘shiqda, o‘yinlarda, raqs elementlari bilan hissiy munosabat bildirishi mumkin. Bu bolalarda ijrochilikning ilk namoyishlari bo‘lishi mumkin.

a) Musiqaning – bolalarning aqliy faoliyatining faollashtiruvchi omilidir.

b) Musiqaning – ahloqiy omil bo‘lib, ma’naviyatning ajralmas qismini tarkib toptiradi. Musiqadan an’analariga hurmat, vatanni sevish va boshqa tarbiyaviy axloqiy fazilatlarini tarbiyalaydi.

v) Musiqaning – jismoniy tarbiya omili hamdir.

Musiqaning bolalarning his – tuyg‘ulariga bevosita ta’sir qilishi orqali ularning ma’naviy qiyofasini shakllantiradi.

Musiqaning san’atining ta’sir kuchi boshqa – ta’kid va uqtirishlarga nisbatan kuchliroq bo‘ladi.

Bolalarni har xil emotsional – obrazli mazmundagi asarlar bilan tanishtirar ekanmiz, biz beixtiyor ularni hissiyotlariga ta’sir qilamiz va ularni kechinmalar olamiga olib kiramiz.

Bolalar musiqaning adabiyotida bolalarning musiqaning tovush tovlanishlari orqali fikr va tuyg‘ularni aks ettiradi, hayot bosqichlarida insoniyatni to‘lqinlantirib kelgan axloqiy

muammolarni bayon qiladi. Bunda musiqaning falsafiy mohiyati ham namoyon bo'ladi. Ajoyib musiqa asarlari chuqur falsafiy mazmun bilan sug'orilgan bo'ladi, musiqada hayot va o'lim, shaxs va jamiyat, ezgulik va zulm, qudrat va zaiflik kabi masalalar aks etadi. Musiqaning bolalar ruhiyatiga ta'sir qilishining tugallanmas imkoniyatlari haqida qadimdan musiqashunoslar, mutafakkirlar va olimlar diqqatini o'ziga tortgan. Faylasuflar, psixologlar, pedagoglar va jamoat arboblari san'atlar ichida bolalar musiqa san'atining insonni shaxs sifatida shakllanishiga ta'sir qiladigan xususiyatlari haqida aniqlashga uringanlar. Qadim zamonlardan musiqaning, ayniqsa, uning komponentlari - ritm va kuyning inson kayfiyatiga ta'siri, uning ichki dunyosini o'zgartirishi haqida fikrlar mavjud bo'lgan. Bolalar musiqa adabiyotida bolalar estetik tarbiyasining muhim omili sifatida shaxs shakllanishiga kuchli ta'sir etadi. Oilada, bog'chada, maktabda musiqa mashg'ulotlarini maqsadga muvofiq tarzda uyushtirish, yosh avlodning ichki dunyosini boyitish va san'atni to'g'ri tushunishdagi samarali yo'ldir. Musiqa bola his-tuyg'ularini, orzu-umidlarini, xohish-istaklarini o'ziga xos badiiy tilda ifoda etadi va kishining his-tuyg'ulariga faol ta'sir etadi. Musiqa ham fan, ham san'atdir. Musiqa nazariy va amaliy jihatdan fizika va matematikaga asoslanadi, bu fanlar musiqani fanga aylantiradi. Lekin musiqa asariga shu fanning turg'un tushunchasi sifatida qarab bo'lmaydi. Chunki, bolalar musiqasi har doim rivojlanib turuvchi jonli san'atdir. Musiqa san'ati inson hayotining ilk yillaridanoq, uning hamrohiga aylanib, umumiy madaniy rivojlanishiga salmoqli hissa qo'shadi. Musiqa bola umrining doimiy yo'ldoshi. Stendalning aytishiga ko'ra, musiqa - san'at turlari ichida bolaning yuragiga chuqur kirib, uning ichki kechinmalarini aks ettirishga qodirdir.

O'sib kelayotgan avlod uchun musiqiy tarbiyaning ahamiyatini nihoyatda buyuk ekanligini qadimiy mutafakkirlar alohida urg'u bilan ta'kidlashgan. Kelajak jamiyat a'zosining insoniy va ijobiy fazilatlari aynan bolalikdan boshlab shakllana boradi. Aynan shu davrda musiqa ijobiy sifatlarni shakllantiruvchi vosita hisoblangan. Musiqa qo'shiq va raqs tarkibida ham vujudga keladi va keyinchalik badiiy ijodning mustaqil turiga aylanadi, o'ta o'ziga xos badiiy ifoda tiliga ega bo'lib, maxsus ishlab chiqilgan va tanlab olingan tovushlar ana shu tilning manbaidir.

Demak, bolalarning musiqiy hamda shaxsiy xususiyatlarini shakllantirishda musiqa san'atining o'rni beqiyosdir. Musiqa kishiga har tomonlama ta'sir ko'rsatar ekan, kuy va uning musiqiy ifodasi kishining hissiyotiga chuqur ta'sir qilib, unda har xil hisslarni o'yg'otadi, turlicha kayfiyatlarni hosil qiladi. Qo'shiqning matni, g'oyaviy mazmuni faqat hissiyotga emas, balki bolalarning ongiga ham ta'sir qilib, ularni hayajonlantiradi va fikrlashga majbur etadi. Kishilarda asarda aks etgan ma'naviy muammolarga nisbatan muayyan munosabat uyg'otadi. Bunday ta'sir g'oyat murakkab va kuchlidir.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. G.Sharipova.G` .Najmekdinov Musiqa o`qitish metodikasi praktikumi
2. Ikromova M, Raximov X, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar uchun halq qo'shiqlari va raqslar. T., O'qituvchi., 1992.
3. Apraksina.O.A.Maktablarda musiqiy tarbiya metodikasi
4. Qodirov R. Musiqa psixologiyasi. T. 2016.
5. Yu.Rajabiy "Musiqa merosimizga bir nazar" G'.G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, Toshkent-1978.